

Prof. Maria Czerepaniak-Walczak
Uniwersytet Szczeciński
Instytut Pedagogiki

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgra Rafała Karola PŁASKA
pt.: *Polski system szkolny po roku 1989. Między demokratyzacją, centralizacją i
komercjalizacją?*

napisanej na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego
pod kierunkiem prof. dr hab. Anny Wiłkomirskiej
Warszawa 2019, ss. 194 + Bibliografia

Uwagi wstępne

Educatio semper reformanda est. Nabiera to szczególnej wyrazistości w okresie zmian politycznych i społecznych. Edukacja wówczas staje się środkiem i ośrodkiem, celem i czynnikiem zmiany w poszczególnych sferach życia. Reforma systemu edukacji, zarówno w wymiarze strukturalnym jak i programowym oddziałuje bowiem bezpośrednio lub pośrednio na niemal każdy z aspektów jednostkowego i zbiorowego życia. Procesy zmian oświatowych są teleologicznie i organizacyjnie powiązane z przeobrażeniami idei i praktyk społecznych i politycznych. Analiza tych zmian, właśnie ze względu na ich wielowymiarowe uwikłania, wymaga przyjęcia konkretnej perspektywy teoretycznej oraz przejrzystych, konsekwentnie stosowanych kryteriów. Te warunki spełnia przedłożona do oceny rozprawa doktorska mgra Rafała K. Płaska. Podjął on interesujące poznawczo i ważne pedagogicznie zadanie odczytania zmian w polskim systemie oświaty w kontekście współwystępujących idei demokratyzacji, centralizacji i komercjalizacji. Wyniki badań pozwalają zrozumieć źródła i konsekwencje praktyk reformatorskich oraz dostrzec ich złożoność i problematyczność. Otwierają też drogę do kolejnych badań.

W mojej opinii kolejno odnoszę się do oryginalności rozprawy i jej wartości naukowej, struktury dysertacji, treści kolejnych części oraz redakcji tekstu.

Oryginalność rozprawy

Rozprawa doktorska mgra Rafała Płaska jest oryginalnym zaprezentowaniem drogi refleksyjnego, krytycznego odkrywania specyfiki przemian w polskim systemie oświaty w ciągu trzech dekad III Rzeczypospolitej. Oryginalność tej dysertacji wyraża się w trzech wymiarach, a mianowicie: merytorycznym, teoretycznym i metodologicznym. O oryginalności merytorycznej rozprawy świadczy przedmiot badania, to znaczy przemiany polskiego systemu szkolnego w relacji do procesów politycznych i aksjologicznych zachodzących w Polsce po 1989 roku. Specyfiką tego przedmiotu jest jego dynamika, zarówno w skali państwa jak i

poszczególnych szkół – elementów systemu szkolnego. Wprawdzie, jak sam autor zauważa, tematyka ta była i jest podejmowana przez wielu autorów, w recenzowanej rozprawie przemiany te przedstawione są w kontekście bieżących procesów społecznych i politycznych. Przedmiot badania jest więc atrakcyjny i ważny poznawczo.

Teoretyczna oryginalność dysertacji uwidoczniła jest w przyjęciu perspektywy radykalnego humanizmu, w której możliwe jest odczytywanie zmiany przez pryzmat przyjętych w rozprawie kategorii analitycznych, to znaczy: demokratyzacji, centralizacji i komercjalizacji. Autor, wykorzystując potencjał instrumentarium tych kategorii analizuje strukturę i treści systemu oświatowego, przejawy i zakresy autonomii szkół i w szkołach, finansowanie realizacji zadań edukacyjnych i interpretuje to z użyciem teorii dóbr.

Oryginalność metodologiczna uwidoczniła jest w autorskim narzędziu zastosowanym do gromadzenia danych na temat zjawisk i procesów demokratyzacji i centralizacji w systemie szkolnym. Na podkreślenie zasługuje to, że rozprawę cechuje spójność tych trzech wymiarów w całej rozprawie. Wymiary te są komplementarne i synergiczne. Na tej podstawie wysoko oceniam zamysł badawczy i sposób jego realizacji. Dysertacja jest przykładem rozprawy naukowej spełniającej warunki poprawności merytorycznej i metodologicznej. Jej treści wnoszą nowe elementy wiedzy o charakterze i specyfice przemian polskiego systemu szkolnego w ostatnich trzech dekadach.

Opinia na temat struktury i redakcji rozprawy doktorskiej

Rozprawa ma klasyczną strukturę raportu z badań. Zawiera wprowadzenie w problematykę poprzez przedstawienie specyfiki politycznego i społecznego kontekstu przemian oświatowych, konceptualizację badań własnych oraz prezentację i dyskusję zebranych danych. Praca zaopatrzona jest w obszerną, rzeczowo dobraną bibliografię oraz wykaz aktów prawnych, których treści były przedmiotem analizy i interpretacji. Brak jest streszczenia w języku polskim i obcym.

Treść dysertacji wyznaczona jest jej tytułem, który wprawdzie wyznacza zakres pola problemowego, zarówno w wymiarze temporalnym jak i treściowym, jednakże zaskakuje mnie pytajnik na końcu podtytułu. W treści rozprawy nie znajduję uzasadnienia dla tej formy zdania.

Dwa pierwsze rozdziały rozprawy (Rozdział I. *Demokratyzacja-centralizacja-komercjalizacja. Zagadnienia teoretyczne* oraz Rozdział II. *Dobra publiczne i prywatne a kontekst edukacyjny*) zawierają przedstawienie kontekstu funkcjonowania i przemian ustroju szkolnego w Polsce po 1989 roku. Jak autor wyjaśnia we Wstępie, zrezygnował z tradycyjnego przeglądu piśmiennictwa na podjęty temat na rzecz przedstawienia stanowiska teoretycznego wyznaczającego kategorie analityczne użyte do opisu, interpretacji i wyjaśniania specyfiki

przemian polityki oświatowej i praktyk w tym zakresie. Takie podejście oceniam pozytywnie. Treści rozdziałów wprowadzających w problematykę badań własnych świadczą, dzięki takiej decyzji, o umiejętności analizowania i syntezy koncepcji, tez i odkryć z różnych dyscyplin nauk humanistycznych i społecznych. Autor, korzystając z szerokiego spektrum źródeł, w tym z filozofii społecznej, nauk o zarządzaniu, prawa, socjologii i pedagogiki oraz sięgając do argumentów czołowych przedstawicieli tych dyscyplin rzeczowo przedstawił i uzasadnił przyjęcie kategorii opisu, analizy i interpretacji przemian systemu oświaty. Mimo logicznej i substancjalnej kontradycji demokratyzacji, centralizacji i komercjalizacji wydobyl te cechy, które umożliwiają ich współistnienie w praktyce oświatowej. W tym celu posłużył się wartościami wolności, równości i sprawiedliwości społecznej. Na uwagę zasługują syntetyczne autorskie tabelaryczne zestawienia specyficznych właściwości modeli demokracji oraz ich relacji z systemem szkolnym. Deklaracja, że zaprezentowane w tabeli 6 (*Demokratyczne rozwiązania instytucjonalne w systemie sprawowania rządów oraz w systemie szkolnym*, s. 33) rozwiązania zostaną przyjęte za podstawowe kategorie analizy (s.34) jest konsekwentnie wypełniona. Są one bowiem użyte do skonstruowania matrycy analizy danych (tabela 13, s. 97-98).

Interesujące poznawczo jest analizowanie edukacji jako dobra – publicznego i prywatnego (Rozdział II). Wprowadzenie kategorii dobra i teorii dóbr owocuje pogłębieniem analizy przemian w polskim systemie szkolnym. Umożliwia dostrzeganie tych mechanizmów, które rządzą wartościowaniem edukacji i kryteriami dostępu do tych instytucji, które zapewniają wysoką jej jakość. Rozważania nad specyfiką i konsekwencjami bonu edukacyjnego jako instrumentu gwarantującego realizację idei sprawiedliwości, wolności, równości i spójności społecznej ukazują złożoność tej inicjatywy. Podkreślam, że treści na temat dóbr nie są ozdobnikami w rozprawie, a rzeczywistymi podstawami analizy dostępu do poszczególnych elementów systemu szkolnego, odsłanianiu czynników inkluzji i ekskluzji oraz reprodukcji społecznej. Umożliwiają odczytanie przemian systemu szkolnego poprzez zjawiska partycypacji i wykluczalności w dostępie dobra jakim jest edukacja wysokiej jakości.

Rozdział III (*Założenia metodologiczne pracy*) zawiera uzasadnienie wyboru stanowiska badawczego i paradygmatu badań oraz konceptualizację badań własnych. Wybór perspektywy radykalnej zmiany jako podstawy oglądu i rozumienia istoty i specyfiki przemian polskiego systemu szkolnego oceniam jako logiczną konsekwencję przyjęcia demokracji liberalnej w analizowaniu, interpretowaniu i wyjaśnianiu badanej klasy zjawisk. Teoretyczne instrumentarium tej perspektywy umożliwia odkrywanie, odsłanianie iluzoryczności emancypacyjnego potencjału edukacji podporządkowanej regułom centralizacji i

komercjalizacji. Przejrzyste jest narzędzie badawcze służące do gromadzenia danych na temat demokratyzacji i centralizacji (tabela 13). Jest ono spójne z założeniami teoretycznymi i przyjętym paradygmatem. Postawione problemy badawcze (s. 94) są pytaniami o procesualność zmiany odczytywanej przez pryzmat przyjętych kategorii analitycznych (to znaczy: demokratyzacji, centralizacji i komercjalizacji) oraz o obrazy przeobrażeń w perspektywie teorii dóbr. Zastosowana metoda gromadzenia i analizy danych oraz zasób źródeł wskazują na ich spójność i adekwatność do postawionych celów badania i problemów badawczych.

W Rozdziale IV (*Przeobrażenia polskiego szkolnictwa w świetle procesów demokratyzacji, centralizacji i komercjalizacji*) zamieszczone są wyniki badań własnych. Struktura rozdziału uporządkowana jest według treści czterech obszarów przekształceń systemu szkolnego, a mianowicie: struktury systemu, jego funkcjonowania, instytucji i procedur demokratycznych w szkole oraz finansowania systemu. Każdy z tych obszarów jest udokumentowany danymi z badań oraz ich analizą.

Odnosnie do treści na temat struktury systemu szkolnego skupionych na analizie danych ilościowych dotyczących liczebności szkół i uczniów nasuwa mi się wątpliwość zasadności porównywania liczby uczniów w szkołach powszechnych (podstawowych do 1999 r. oraz podstawowych i gimnazjach do 2017 r.) i, nazwę je - ponadpowszechnych (odpowiednio: ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych) bez uwzględnienia, a przynajmniej nadmienienia zmian demograficznych oraz właśnie wskazania charakteru elementu systemu, to znaczy wyróżnienia elementów powszechnych, a więc jednolitych strukturalnie i treściowo (realizujących tę samą obowiązującą wszystkich podstawę programową) oraz zróżnicowanych pod tym względem. Uwaga ta wynika z mojego zainteresowania relacjami między szkołami powszechnymi i zróżnicowanymi (to znaczy szkołami ponad-gimnazjalnymi/podstawowymi) i kondycją demokratyzacji, centralizacji i komercjalizacji: na ile, w jakim zakresie te trzy procesy są obecne w szkołach powszechnych a ile i w jakim zakresie w szkołach zróżnicowanych i w przedszkolach. To zagadnienie poddaję pod rozważę i dyskusję podczas publicznej obrony rozprawy.

Drugi wątek nawiązujący do tej problematyki dotyczy ustawowego rozwiązania warunków realizacji obowiązku nauki przez JST, o czym Rafał Płasek pisze na s. 147. Trafnie dostrzega problem własnego zadania powiatu (tworzenia sieci szkół ponadobowiązkowych w znaczeniu, jakie użyłam wyżej). Do pogłębienia tego problemu można dodać odpowiedzialność za egzekwowanie tego prawa spoczywającą na gminie. Ta rozbieżność generuje napięcia w

kontekście przyjętej w rozprawie triady: d-c-k. Jest również istotna ze względu na dostęp do dobra jakim jest edukacja.

W Podsumowaniu i wnioskach (4.5) autor rozprawy zamieścił syntetyczne konkluzje na temat poszczególnych wskaźników demokratyzacji i centralizacji systemu szkolnego, jego komercjalizacji oraz przemian w perspektywie teorii dóbr. Są one adekwatne do przedstawionych danych.

Zaskakująca jest treść Zakończenia pracy. Jest to bardziej streszczenie aniżeli „klasyczne” zakończenie. W ostatnim zdaniu Wstępu (s. 9) autor wyraża nadzieję, że efekty jego pracy badawczej będą mogły być twórczo rozwijane w przyszłości. Spodziewałam się, że w Zakończeniu wskaże, zasugeruje, które z efektów, jego zdaniem, są zagadnieniami najbardziej interesującymi poznawczo i praktycznie (w znaczeniu polityki oświatowej państwa) i/albo najbardziej palącymi społecznie. Moje oczekiwanie wynika z faktu, iż na przykład zagadnienia takie jak relacje między centralizacją i decentralizacją systemu szkolnego oraz związanym z tym finansowaniem oświaty słusznie pozostawił autor otwartymi.

Rozprawa napisana jest z zachowaniem zasad poprawności redakcyjnej i gramatycznej. Nieliczne potknięcia gramatyczne, takie jak „brak dyskryminacji żadnej z grup” (s.21), „dobra społecznie niepożądane to konsumpcja...” (s. 67) i tak zwane „literówki” : „bezpłatne” (s.64), położenie (s. 69), merokratycznych (s. 193) nie wpływają na wysoką ocenę tej strony pracy.

W tej świetnie skonstruowanej i rzeczowej rozprawie zaskakuje niedokładne przytoczenie pytań organizujących analizę treści (s. 99). B. Berelson (nie Barelson), którego nie ma Bibliografii, sformułował następujące pytania: „co się mówi” i „jak się mówi” (B. Berelson, *Analiza treści*, „Teoria i metodologia badań nad prasą za granicą”, Kraków 1970, s. 44).

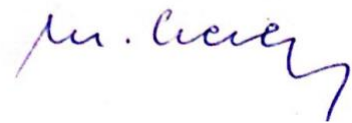
W podsumowaniu opinii na temat struktury i redakcji dysertacji stwierdzam, że, poza brakiem streszczeń i zaskakującą formułą Zakończenia, jest ona zgodna z układem raportu z badań, a jej treści stanowią logiczny wywód podporządkowany merytorycznie przyjętym założeniom teoretycznym.

Konkluzje

Przedłożona o oceny rozprawa jest interesującym poznawczo przedstawieniem przemian w systemie szkolnym w Polsce po 1989 roku. Zarówno dobór materiału empirycznego pozyskanego z oficjalnych dokumentów, raportów statystycznych oraz analiz naukowych jak i sposób jego wykorzystania w rozprawie świadczy o opanowaniu warsztatu badawczego. Przyjęta cezura funkcjonowania instytucjonalnej oświaty umożliwiła dostrzeżenie i rozumienie czynników i specyfiki przemian systemu szkolnego w relacji do

procesów społecznych i politycznych zachodzących w tej ramie temporalnej. Na podkreślenie zasługuje samoświadomość metodologiczna kandydata do stopnia naukowego doktora. Jest ona uwidocznioma między innymi w decyzji o wyborze tych elementów systemu oświatowego, które cechuje podobieństwo umożliwiające ujednoczone podejście merytoryczne i metodologiczne. W efekcie rozprawę cechuje spójność treści i formy.

Z pełnym przekonaniem stwierdzam, że dysertacja jest oryginalnym uzasadnieniem, przedstawieniem i rozstrzygnięciem pedagogicznego problemu badawczego. Wnosi nowe elementy do wiedzy o funkcjonowaniu systemu szkolnego oraz o polityce oświatowej państwa po 1989 r. W treści rozprawy zaprezentowana jest wiedza teoretyczna z zakresu dziedziny nauk społecznych i humanistycznych. Na tej podstawie stwierdzam, że praca mgra Rafała Karola Płaska spełnia wymagania stawiane ustawowo rozprawom doktorskim (Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, Dz. U. Nr 65, poz. 595, z późn. zm. oraz Ustawa Prawo o Szkolnictwie Wyższym z dnia 20 lipca 2018 r. Dz.U. 2018 poz. 1668, art. 187.1. i 2.), odnoszące się zarówno do warstwy merytorycznej jak i metodologicznej. Wnoszę więc o jej przyjęcie i dopuszczenie do publicznej jej obrony.

Szczecin, 26.11.2019 r.